

JAN HERBEN

DO TŘETÍHO
A ČTVRTÉHO
POKOLENÍ III

Herbenova románová trilogie **Do třetího a čtvrtého pokolení** (III. nedokončený díl vyšel poprvé tiskem v roce 2000 zásluhou edice nakladatelství Carpe diem) žije podnes mezi čtenáři jako obraz národního a mravního obrození Moravy.

V původně dvoudílné kronice, jež náleží do zlatého fondu české literatury, autor sleduje vývoj moravského venkova ve století, které zbavilo vesnici nevolnictví a pak roboty, a tím jí dalo možnost svobodného podnikání. Soustřeďuje se hlavně na rub získávání svobod: na rozvrat pospolitosti, úpadek obcí i rodin. „Všeobecná volnost převrátila se ve všeobecnou bezhlavost,“ komentuje důsledky roku 1848 pro venkov.

Postupný rozvrat demonstuje na čtyřech generacích selské rodiny Hrabců, a to od nejstaršího příslušníka, panského drába a později bezohledného utiskovatele lidu až k národně buditelskému úsilí jeho právnuka. Zachycuje zároveň i vliv významných dějinných událostí na život a myšlení venkovského lidu hanáckého Slovácka, kde se děj odehrává. Biblický výrok o tom, že hříchy otců se mstí ještě na čtvrtém pokolení, dává autorově kritičnosti vůči jednomu století pak rozměr mnohem širší.

JAN HERBEN (1857-1936)

prozaik, novinář, literární kritik a historik; stoupenec masarykovského realismu a jeden z průkopníků uměleckého realismu u nás vůbec. Po studiích založil časopis Čas, působil i v Národních listech, v Lidových novinách. V díle se mu podařilo vytvořit široký obraz života slováckého venkova v několika generacích a také přiblížit přírodu a lidi Táborska, kde ke konci života ponejvíce pobýval.

KNIHY

Tři chorvatské osady na Moravě (1882)
Vzorná obec (1885)
Moravské obrázky (1889)
Slovácké děti (1890)
Na dědině (1890)
Deset let proti proudu 1886-1896 (1898)
Bratr Jan Paleček, šašek krále Jiřího (1902)
Hostišov 1, 2 (1907, 1933)
Do třetího a čtvrtého pokolení (1919-21)
Chudý chlapec, který se proslavil (1928)
Listy z válečného deníku 1914-1918 (1933)
Kniha vzpomínek (1935)
Básně (posmrtně 1946)

O NĚM

Jan Herben - kronikář rodného kraje + DVD (2007)
Na dědině (DVD box, 2007)

JAN HERBEN

DO TŘETÍHO
A ČTVRTÉHO
POKOLENÍ ■

2011

© *Carpe diem*, 2011

www.carpe.cz

Made in Moravia, Czech Republic, EU

ISBN 978-80-87195-54-3

JAN HERBEN
DO TŘETÍHO A ČTVRTÉHO POKOLENÍ

DÍL TŘETÍ

ONDŘEJ KMENT

Obyvatelé vesnice jsou rozvrstveni na čtvero kast: nejnižší kasta jsou hořeři čili podruhové, nejvyšší jsou sedláci, mezi nimi jsou chalupníci, jak se někde říká domkáři a pomenší sedláčkové – podsedníci, pravý sedlák začíná čtvrtlánkem, jenž má polí nad 60 měřic výsevky, může být také pololáník a celoláník, ale pololánici jsou v dědině jen dva a celoláník žádný.

Vesnice je uspořádána tak, že pololánici mají domy uprostřed dědiny, k oběma krajům pokračují čtvrtlánici, podsedníci jsou zcela na kraji a skupinami chalup vytrácí se dědina do polí. Hodnostní třídy mezi sedláky zakládají se na majetku, a význam jejich ukazuje se v zastoupení obce. Vliv sedláků je rozhodující, podsedníků dost malý, chalupníků praneprnatný a o podruzích se vůbec nemluví, jako by to byla polní tráva. Může být, a nemusí. Podle této stupnice se také z obecního jmění krade a podle ní ovšem se dělí zbývající obecní pastvíska i úlehle na jednotlivce. Předností obce nemůže být než sedlák a nikdy jinak nebude, dříve nebe a země pominou. Jsou i nyní v obci moudří lidé, pracovití, znalí poněkud i písma a zákonů. Ale jsou podsedníci, a tudíž svým nižším rodem neschopni zaujmout křeslo vladařské.

(Nemluvíme o některých sedlácích z helvítské strany – ti vůbec nesmějí doufat, že by je někdo z katolíků volil do zastupitelstva obecního.) Takový je na příklad podsedník Kment, slavný člověk. Jak on se vypracoval!

Tady na tom výstavném sedlisku čtvrtlánickém bydlívala před časy tvrdá žena, Helena Miklíčka. Nyní tu bydlí Ondřej Kment.

Miklíčka byla bohatá vdova, do manželství přinesl jeden čtvrtlán muž a druhý čtvrtlán ona, tak se stali pololánky. A ještě přikoupili mnoho svobodných polí. Byli snad nejbohatší sedláci v Brumovicích. Oba syny Miklíčka oženila zase na pevně, každý dostal čtvrtlán celý. Sestře Apoleně měli každý splatit po tisíci zlatých, aby měla peníze k těm svobodným polím, na kterých matka zůstala hospodářkou a výměnkářkou zároveň. Sedlisko od jedné čtvrti také zůstalo matce, protože syn se přiženil na dům, kde se ženou dostal sedlisko své. Miklíčka byla ještě statná žena, když vyženila syny z domu, a hospodařila na zbytku pevnou rukou. Tu bydlela na tom domě uprostřed dědiny. Je to jakýsi pyšný dům.

Však i Miklíčka se nesla pyšně. Jako královna. A její královskou korunou byla Poluška, na ni byla matka pyšnější nežli na syny. Od malička jí skládala výbavu, plné truhly plátna, cích a šátků. V parádní světnici bylo lůžko natlačeno prachovými peřinami až do stropu. A po pravdě řečeno, mohla si matka na takové dceři zakládat. Tak švarné, urostlé, čistotné a černooké děvčice nebylo vukolečně – říkali si chlapci. Ovšem ani ženicha nebylo pro ni vukolečně – to zase podle přesvědčení matčina. („Može pro ňu dojet ve zlatým kočáře a nebude banovat.“) Poluška táhlo od patnácti ke dvaceti, rok od roku zapalovala se jako hrozen a nalívala jako májová třešně. Dvakrát se pokusili o ni mládenci z domů, přišli před hody prosit o ni za stárku, jednou Husákův chasník, po druhé Gazdův. Matka se zlostně pozastavila nad jejich smělostí, ani jeden, ani druhý nebyli jí pochuti. A Poluška také nelitovala.

Na domě u Miklíků, co tu hospodařila Miklíčka s nebožtíkem mužem, měli mlatce z chaloupek. Jmenoval se Kment. Kment a Kmentka pracovali tu, co byli svoji. Kment se při-

ženil do Brumovic z Čejkovic, neboť v dědině sloužil několik let za pacholka, koupil si chaloupku a žil se ženou brumovskou spořádaně. Ona měla několik kousků polí. Potom bylo těchto spolehlivých nádeníků tím více třeba, když Miklík zemřel. Tito Kmentovi měli chlapce Ondřeje, čiperného chlapce. Když povyrůstal v chasníka, byl hezký mladík k pohledání, třebaš byl tmavý jako cigán a měl trochu veliké zuby. Ale když začal mládencovat a dospěl mezi chasu, která už smí chodit k velikým muzikám a nosit sebevědomě kosárek za kloboukem, byl to jadrný šohaj. Ty bílé zuby zdaleka svítily a černé oči zdaleka se blýskaly. Rovný byl jak svíčka, živý jako rtuť a zdravě silný, silou sálající jako málokterý rovesník jeho v dědině.

Kmentův Ondřej, třeba chalupnický chlapec, nebyl ani mezi chasou selskou obyčejným pacholkem. Ba, celá dědina dívala se po něm jaksi výjimečně. To byl už ze školy. Farář i učitel projevovali mu pozornost, protože „měl výbornou hlavu“ a „škoda, že nemohl jít do škol“.

Ačkoli Kmentovi byli lidé chudí, v jejich chalupě nebylo takové prázdnoty jako v jiných. Když Šebestián Kubínek – podivný moravský poustevník – v padesátých letech začal obcházet dědiny s knihami, otec Kment jednoho roku dal mu deset zlatých na *Dědictví svatého Cyrila a Metoděje* v Brně, po dvou letech dal mu deset zlatých na *Dědictví svatojanské* v Praze a opět po několika letech předplatil svým (vedle Ondřeje měli děvčičku, která ve dvanácti letech zemřela) *Dědictví maličkých* v Hradci Králové. Kubínek každoročně přinášel knihy z těchto tří „dědictví“. Tyto knihy všechny Ondřej přelouskal, jak jenom našel prázdnou chvíli, a v podzimních a zimních večerech předčítával rodičům. Uměl z těch knih mnoho nazpaměť. I Kubínek, ač si příliš dětí nevšímal, mívál z toho radost, když mu Ondřej správně odříkával, co v těch knihách četl. Do školy Ondřej chodil za rektora Večeře, číst, psát a počítat naučil se velice dobře,

neboť rodiče na to drželi, aby chlapec chodil pořádně do školy. Dokud bylo děvčátko živo, myslívali na to, že Ondřej, když má dobrou hlavu, dají na řemeslo. Když jim děvčátko umřelo, řekli si: nač, k čemu? Ať zůstane doma, nač bychom zůstávali sami v prázdné chalupě?

Na tehdejších školách všelijak se učilo, ale čemu se učilo, to Kmentův Ondřej byl chlapík ve všem. Starý rector Večeřa nejradši učil ještě zpěvu. Když školáci všecko odříkali a poříkali, Večeřa vzal housle, předehrával a chlapci i děvčata učili se zpívat. Pro zpěv kostelní byli vybráni extra zpěváci, kteří musili umět noty, ve škole zpívali všichni bez rozdílu a zpívali, co rectorovi napadlo: „Kde domov můj“, „Moravo, Moravičko milá“, „Hej Slované“, „Slovan su a Slovan budu“, „Naprej“, „Bude vojna, bude“, „Má zlatá Mařenko, pozoruj to“. Slova k písňím se nepsala, mladší chytali je od starších, a nejmladší často dlouho neznali smyslu toho, co zpívali. Ondřej Kment se smíchem vzpomínával si, když už byl pacholek, že v jedné písničce opakovala se slova, kterým on se naučil v první třídě takto: „Spálila si vlasy má, mé srdce ti klápolá, sláva tobě, vlasti milená.“ Ale jak přišlo na zeměpis, na mapy, na dějepis a tak dále, tu Večeřa měl slabé stránky. Roku 1863 vypravoval dětem, jak svatý Cyril a Metoděj přišli na Moravu. Že byli Slovani ze Soluně. Ve škole visela mapa Evropy, Večeřa si stoupl k mapě, zavolal několik čipernějších chlapců a povídal: „Pojďte chlapci, pomozte hledat, ať to spíš nandeme!“ A hledala se Soluň, až se našla.

Ondřejovi pomáhaly domácí knihy doplňovat zeměpis. Měli doma z Dědictví Cyrilometodějského mapu Svaté země, mapu Černé Hory, mapu střední Itálie, a Ondřej pojezdil je prstem stokrát, snad tisíckrát. Zejména tenkrát, když z Dědictví docházely cestopisy Chmelíčkovy do Svaté země, do Francouz a do Španěl. Každoročně přicházel kalendář *Moravan* s obrázky časových událostí nebo památných

míst. Ondřej všecko četl. Měl z toho zisk několikerý: měl vědomosti o věcech, kterých jiné děti neznaly, byl vždycky dychtiv po nových knihách, a naučil se i mluvit, když se mu zachtělo, jak se psalo v knihách, jaksi obratně i květnatě, jak nikdo snad v dědině neuměl. Ale mluvíval tak jen při zvláštních příležitostech a s lidmi cizími, rozumí se, neboť brumovští lidé byli by se mu vysmáli, a on sám cítil, že se nehodí, aby mluvil jako dělaně.

Když Ondřej začal chodit k muzikám – chasník nesmí, dokud mu není osmnáct roků – a když se stal pacholkem u bohaté a pyšné Miklice, byl jako jiní. Na knihy zapomněl, nosil kosárek a voničku, chodil, zápase o ně, a býval při všem, co se mezi chasou semlelo. Ale těžko, těžko mu bylo, když roku příštího k muzice začala chodit i Miklíččina dcera Poluška. Dávno se oni milovali, dávno, „ale před lidma jakby nic,“ prosívala Poluška Ondřeje. A tak Ondřej musel u muziky vídat, jak chlapci se točí okolo ní a s ní, a sám směl na ni kývnout prstem jen tak, aby jich lidé nepozorovali nápadně spolu. Dva mlýnské kameny tak neskřípají, jak skřípával Ondřej zuby, stoje v koutě u muzikantů. Rok před odvodem chlapci vyvolali Ondřeje za druhého stárka, byť byl chalupníkův, a on nesměl jít k Miklíčce prosit o Polušku za stárku, aby neřekla: „Co, ty žebroto, si trúfáš!“ Aby Polušku nepohněval s jinou, vzal si za stárku sestřenici. A přece když vzal Polušku k tanci a ona se ovinula rukama kolem jeho prsou, oba věděli, že už k sobě patří. Svět okolní jim zmizel z očí, oni dva sami se v něm točili štěstím, jeden druhému duši vypíjel. On ji nadnášel jako pápěří, ona sama občas přitiskla si ho k sobě! Ale když Ondřej v noci chodíval od muziky, nejčastěji zpíval do všech úhlů dědiny:

*„Kamaráde, bratře, nechod' k mej galánci,
lebo tě ponesú v krvavej košulce.“*

Vyzýval a hrozil všem známým i neznámým, kteří se jednou pokusí namlouvat si Miklíččinu dceru. Tušil, že to jednou přijde, hrozil se toho a trápil se žárlivostí.

Často, když popravil koně, vyšel si do humna, aby byl sám. Opřel se o starou hrušku a hleděl nehleděl do širého světa, kde nic nehledal a nic vidět nechtěl. Horké oči planuly. Tmavý závoj začal zakrývat okolí, stromy šepotavě šuměly a na nebi vyskočily první hvězdy. V tom trochu zašustěla někde jen tráva, po níž běhala snad myš, nebo se zpínala žába. Tráva šustěla a jemu připadalo, jakoby lehké bílé nohy ji lámaly. Ty bílé nohy, lehučké jako srnčí, které on znal a tak rád vídal.

Nad zahrady doletěl hlas zvonů, napřed klekání, potom předsvátečního vyzvánění. Jaktěživ nepocítil, že jsou tak smutné tyto brumovské zvony. Poslouchal – neposlouchal, myslil na své opuštěné a osamělé srdce. Když dozněly, pokračoval ještě jejich smutek v jeho duši a začal si hledat slova. Jednou daleko od Brumovic slyšel písničku, která měla taková těžká slova... Neznal slov těch dobře, sám si je skládal, jak se mu asi zdály:

*Ty brumovské zvony smutně vyzvňajú,
lidé se divijú, co to znamenajú.*

*Jedni povídajú: pútničkové idú,
druzí povídajú: pochovávat budú.*

*Pochovávat budú jednej matky syna,
co ho opustila galánečka milá.*

Matka zaslechla písničku synovu, chodíc po dvoře. „Ty, čuješ Ondřeju, poslučej!“ zavolala na muže, jenž vycházel z chlíva.

„Co je?“

A už poslouchal také.

Chlapec jejich zpíval. A zpíval čím dál smutněji:

*Galánečko moja, až na pohřeb půjdeš,
galánečko moja, jak ty plakat budeš.*

Ty brumovské zvony...

a zas celou písničku opakoval podruhé.

Matka se dívala do očí mužových, Ondřej zvažněl a mlčel. Až po chvíli řekl jako lhostejně, jen aby na pohledy ženy odpověděl:

„Pěkněj hlas má ten chlapec.“

„Pěkněj, tys měl taky takovej... takovej hustej a těžkej, srdce se mně při něm třáslo. Vždycky sem uhodla, co ti je a co nemůžeš povědět. A taky dnes: chce se mu umřít. Něco se mezi něma stalo. Ona však bude plakat. Neměla by se trápit, chudáto. Víš, jak nám bývalo.“

„A vždyť my sme sebe netrápili? Nás trápila tvoja matka.“

„Ale jakýsi trápení má ten chlapec.“

Kment vzal ženu za ruku a odvedl ji do domu. Chlapec v humně ještě pozpěvoval.

Trápení bylo na smrt, když Ondřeje odvedli, když si představil, že tři roky bude pryč a že třeba půjde do vojny a víckrát neuvidí Polušky, humna, Brumovic. O vojnách se tenkrát pořád mluvilo, a vojna roku 1866 jako by byla nepřestala.

Ano, už bylo tak: Miklíččino království už patřilo tomu „černému cigánovi“ Ondrovi.

Stará Miklíčka to viděla, jak Poluška je pořád tam, kde Ondra, a pořád si mají co povídat, když Ondra s rodiči pracoval na statku. Viděla to, ale byla by však urazila svou selskou důstojnost, kdyby si jen pomyslela na to, že její králov-

ství by se tak zahodilo, aby si oblíbilo chalupnického chasníka, tím méně, aby dceru varovala nebo ji hlídala. Po straně se někdy zatřásla, když ta děcka viděla pospolu. Ale myslila si: „Však ona se vyblázní. Je přece ze selskej krvi!“ Když bylo Ondrovi sedmnáct let, vzala ho za pacholka ke koňům do domu. Byl chlapec jak jiskra. Koně se leskli, pole obděláná až radost a v chlévě i na dvoře všecko v pořádku jako na panském zámku.

Ale tenkrát už Miklíčka někdy nemohla v noci usnout. Ta děvčica pořád okolo pacholka, jako by byli bratr a sestra! Jednou se Miklíčka odhodlala až i k tomu, že Ondřeje pokropila tajně hlínou ze hřbitova, aby ho Apolena nechtěla. Tenkrát už se jí zdálo, že je potřeba takových prostředků. Příliš se ty děti do sebe zahleděly. Pustit Ondru ze služby a snad zakázat, aby k nim docházel, nebylo možná pro lidské řeči. Pracoval s rodiči u Miklíčků odmalička, Miklíčka neměla spolehlivějších nádeníků. Nemohla se dočkat okamžiku, až Ondra půjde k odvodu. Odvedou ho, přijde z očí a děvčica zapomene.

Hřbitovní hlína neúčinkovala. Přišla pozdě, třebas opravdu hustopečti páni Ondřeje odvedli.

Bývalo Ondřejovi vidět vlhké oči. Chodívaje večer po dědině s jinými odvedenci, zpíval zoufale písňe vojanské, ve kterých se umíralo v širém poli, kde kůň hrabal nohou pod padlým, ve kterých milá na milého nečekala.

„Jakús to zpíval včera?“ ptala se Poluška jednou večer Ondřeje. Neboť ona nespávala. Otevřeným oknem poslouchala, jak chlapci přecházejí dědinu a vyzpěvují svým dívčicím. A jak Ondra zpívá jí.

„Kterú myslíš?“

„Slyšela sem, že prej ‚byl bych ti hlavu sfál,‘ lebo tak nejak.“

„A to je smutná pěsnička,“ řekl jako pro sebe Ondřej.

„Říkej mně ju, Ondřejku!“

Ondřej říkal. Chtěl říkat jen tak, jak se říkává, ale čím dále říkal, v jeho slovech něco plakalo. Vypravuje se v písničce, jak na horách leží porubaný šohajek. Milá mu vystlala postýlku, bílým šátečkem mu čelo utírá a zeleným průtečkem muchy mu odhání. A porubaný šohaj zahledí se na její krásu, rozžárí se a povídá: „Podej mně, má milá, šablu zrcadelnú, nech se já podívám, jak mně líčka blednú.“ Milá mu šavli podala a honem odskočila, neboť na jeho srdéčku zradu ucítila. A žárlivý šohaj vyznává: „Byl bych ti, milá, byl bych ti hlavu sfál, aby po mej smrti žádný tě nedostal.“ Při posledních slovech Ondřej se zajíkal, zhluboka vydychoval a když říkal: „aby po mej smrti žádný tě nedostal,“ jako by měl v ústech plno mouky.

Poluška se chvěla. Povídala:

„Ty bys mně to, Ondřeju, taky udělal?“

„Taky. Hned. Poluško!“

Poluška zbledla láskou a zakryla si fěrtochem oči. Ondřej sevřel ji do náruči a odnesl ji jako pírko k šeríkovému houští do trávy.

Zdálo se jim oběma, že by bylo nejkrásnější, kdyby hned spolu umřeli, hned v tuto krásnou letní dobu, kdy stromy šumí, trávy voní a hvězdy se třesou rozkoší.

Hlína hřbitovní neodpuzovala. Poluška ji při Ondřejovi necítila. Ondřej narukoval 1. října toho smutného roku do Brna a příštího jara Miklíčka s hrůzou a třesením začala si všímat, že Poluška je jakási plná, že měnívá barvu a že mívá smutné, ulekané oči. Udeřila na děvčicu a Poluška se vyzpovídala. Matka div tu chvíli přežila. Děvčica z takového rodu! Matka vzkypěla hrozným hněvem nad dceřinou hanbou, proklela ji a ukrutným způsobem vyhnala ji na místě z domu. Vyhnala ji bez trojníku, bez šatů, bez pomoci.

Poluška utekla ke své nevlastní tetičce z otcovy strany do Morkůvek, k tetičce Skřivánkové. Tato tetička byla potřeťí vdovou. Poprvé byla provdána za člověka tichého, podruhé

za člověka velice rozumného, kteří oba umřeli předčasně, a potřetí za surového divocha Skřivánka, který se však záhy upil. Dobrota muže prvního, rozum muže druhého a surovost posledního měly takový snad vliv na tetičku Skřivánkovou, že byla žena dobrá, zkušená a k lidským bolestem citlivá. Neměla však dětí. Smílovala se nad zapuzenou Apolenou a vzala ji k sobě. „Pojď, pojď,“ pravila, „milá děvčico, tvoje matka byla vždycky divůr, snáď ju to přende.“

Ondřej vzpomínával v brněnských kasárnách. Přicházela občas za ním matka a řekla mu, co se děje u Miklíků, co v dědině. On tuze často psával do Morkůvek, neboť třásl se strachy, vydrží-li Poluška matčin hněv, a bývalo mu líto, že on to byl, který děvčeti ten žal způsobil. Jak mohl, chodíval na Špilberk nebo na Františkov, odkud je dobře vidět pálavské kopce a podle těch si určoval, kde leží Brumovice. Vídal, jak uháněly vlaky v tu stranu, a podle doby, kdy hleděl k domovu, říkal si: Stmívá se, v tu dobu lidé vracejí se z polí a děvčice laškují s chlapci u studní, pootevírají vrátka, aby viděly, který jde, povolávají na toho svého. A já tady sám, v cizím světě. Dnes je sobota. chlapci chodí hore dolů dědinou a prozpěvují. Dnes je neděle, právě teď je po požehnání a v hospodě už výská muzika, a chlapci nedočkavě vyhlídají děvčata. A Poluška sedí u tetičky u okna, poslouchá muziku zdaleka a hladí chlapečka, převíjí ho, taková líbezná maminka, jako květ, dívčina ještě, není snad spanilejšího stvoření na světě, hebounká, měkká, vonná, jako šalvěj; a to diřátko červeňoučké, a tělíčko se mu svítí jako slunečko, zdravé a hraje si s Poluščiným prsem. Ondřej stál opřen o strom, nevěda, co se kolem děje. Nejraději byl by utíkal domů.

Bylo to veliké trápení: tři roky na vojně. Zpočátku zhubeněl, oči mu plály z hluboka. Poluška nepsávala, neuměla dobře a styděla se před Ondřejem. Jen matka Ondřejova přicházela vyřizovat od ní.

Ale přečkal to. Ba, zesílil a zmužněl na vojně, zejména za

poslední dobu, co ležel v Loukách u Znojma a měl kolem sebe pole a čistý vzduch z lesů. Když se vrátil, to už bylo štěstí nebeské.

U tetičky se i Poluška dočkala, až se Ondra vrátil z vojny. Vrátil se, když chlapeček jejich byl více než dvouletý. Tetička Skřivánková přijala i Ondru k sobě a vystrojila jim tichou svatbu.

Ondřej začal hospodařit v Morkůvkách na jejím statku a tetička chovala se k mladým, jakoby Ondřej byl synem a Poluša dcerou její. Když Ondřej jel na pole s koňmi a Poluška seděla vedle něho, byli takový pěkný párek, že se lidé po nich otáčeli, a nebylo snad šťastnějších lidí na světě. A doma Poluška pořád se točila kolem Ondry jako slepička. Dokud byl na vojně, plakávala; co byl doma a její, uklidnila se, ale zůstala tichá, skromná, usmívavá. Jen když měla své potěšení. V neděli chodívali do Brumovic spolu do kostela, spolu z kostela, všechno tak pěkně, že z nich lidé měli radost a každý jim přál. A Ondřej si štěstí vážil, co viděl Polušce a tetičce Skřivánkové na očích, to dělal. Tenkrát se zase vrátil ke knihám a již četl, co kde mohl sehnat, a neměl většího potěšení, nežli když s Poluškou jeli na voze nebo sedali večer mezi zahrádkami, vypravoval jí, co četl. Všecky smysly se mu jako otevřely a zbystřily se. Zdálo se mu, že vidí zřetelněji na svět, zajímalo ho vědět pořád víc a více a nemohl pochopit, jak to, že druhým lidem je lhostejno všechno, čeho se mohou dovědět z knih.

Stará Miklíčka dceru vydělila a zemřela. Nikdy jí, tvrdé, pyšné a nesmiřitelné, Poluška nesměla na oči. Ani chlapec Poluščin neznal brumovské stařenky. Nebylo slýchat na dědině, aby tak někdo zanevřel na vlastní krev. Až se lidé hrozili. Ale už bylo tak: stará selská pýcha! Poluša ani Kment netoužili po statku, když by byl bez matčina požehnání, a nereptali, když Poluša dostala jen zákonný podíl. Také nepotřebovali majetku, měli dost. Neboť zemřela i tetička

Skřivánková a poručila jim celé své jmění, které měla v Morkůvkách.

Tak Ondřej hospodařil počátkem sedmdesátých let jako mladý sedlák mimo Brumovice a hospodařil dobře. Stal se z něho muž usedlý, zdravý, jeden z nejpilnějších v okolí. Říkalo se, že má pole jako šafrán, vinohrady jako muškát. I to selské humno jeho vypadalo jako panská zahrada. A tak Kmentovi zahospodařili si bez matčina požehnání dobré jmění.

Po několika letech buclatá Poluška zatoužila do Brumovic. To jest, někdy si posteskla, že prý má daleko „do božího kostelíčka“. Toužila vpravdě žít na místech, kde vykvetla v dívku a kde našla svého muže. A majíc Ondřejka, nepocítila úzkostí z kleteb své pyšné roditelky. Ondřejovi to tak přímo neřekla, on však jejímu stesku rozuměl. Až jednoho dne byl v Brumovicích na prodej podsedek, a Ondřej ho koupil. Když prodal statek morkovský, zbylo mu ještě dost peněz, aby mohl k podsedku přikupovat pole, takže se brzy vyrovnal majetkem většině čtvrtlánků brumovských. Těm, kteří po pyšné Miklíčce zdědili lehce jmění, nepřineslo požehnání. Zejména syn Josef hýřil a hůjal, až po nějakém roce odprodával sedlisko, po matce zděděné. Kment koupil i to a stěhoval se do domu, kde vykvetlo jeho a Poluščino štěstí, kde odmalička pracovával a kde nebylo místečka, aby po něm Poluščiny nohy nebyly šlapaly. Tam bylo humno se starými jabloněmi, s houštím vonného šeráku, jež stínilo sklep, a všechn vzduch, jenž se nad humnem vznášel, byl ještě, jak se zdálo, naplněn jejich tajným milováním.

Lidem brumovským mladí Kmentovi byli milí, vítali je mezi sebe a pohlíželi na ně jako na jakousi zajímavost, neboť jejich románek byl vábivým předmětem povídání. Kmentovi sami žili však dosti osamoceni. Poluščini bratři vyhýbali se sestře, dokud byla v Morkůvkách, aby nepohněvali matku. Nesmířovali ani matku, neboť tím se zvětšovalo jejich vlast-

ní dědictví. Nyní Poluša i Kment nevyhledávali s nimi sblížení, nějaké slovo promluvili spolu, leda když se potkali. „Polúbni ruku strýčkovi nebo tetičce, Janíčku,“ říkali chlapecčkovi svému, a to bylo všechno.

Nějaké stíny padaly přece na mladého sedláka. Jaký vlastně byl on sedlák? Sedláci nepokládali ho za svého. Nebyl ze selské krve. Dávali mu to cítit i tam v Morkůvkách i tady, když se nastěhoval do Brumovic. Viděli v něm chalupníka, který se do vyššího stavu vetřel nezákonným způsobem. Ondřejovi samému připadalo, jakoby chodil v cizích šatech.

Sedláci nevolali ho, aby si sedl mezi ně. Tam byl čtvtláníkem, tady podsedníkem, ale ani ti podsedníci brumovští neuznávali ho za sobě rovného. Hodnostní třídy mezi sedláky nezakládaly se v letech sedmdesátých už na majetku, neboť při dělitelnosti statků nejeden byl sedlákem už jen podle jména, když oženil syna nebo dceru a dal jim část polí. Ještě však trvala tradice a tato tradice určovala sedlákům místo v zastoupení obce.

A Ondřej Kment byl teprve cizí, vetřelec, skoro něco jako panchart, ač osobně byl milý a nenafukoval se svým povýšením.

Nuže tento Kment mohl být většinou brumovských sedláků vzorem hospodáře. Kment byl muž pokrokový, pokud se v našich dědinách o pokrokovosti smělo mluvit. Zapisoval si účty aspoň o svém hospodářství, četl nějaké noviny a bylo vidět za petýlkem u něho knih, jakých nikdo v dědině neměl. Než Kment nemohl být starostou obce a nestal se nikdy ani radním, protože byl z krve – chalupnické. Teprve snad jeho děti budou přijaty do kasty selské, neboť nejeden sedlák bude pokukovat, čí dcerku si zamiluje Kmentův syn a čího synka si oblíbí Kmentova dcera. Budou mít hodně statku oba! Anebo nebudou přijaty do kasty, protože kasty vůbec – přestanou.

Uprostřed let sedmdesátých byly obecní volby v Brumovicích. Rozšafný Kment zvolen byl opět do obecního zastupitelstva ve sboru – třetím. Tehdáž se začalo v dědině říkat „Dyť ten Kment by měl být pudmistrem, šikovnějšího beztak v ubci nejní“, ale sedláci poslouchali takové řeči s opovržením.

Zvolen byl sedlák, jenž hrubě neuměl ani číst, neřku-li psát, ale byl – sedlák a ze selské krve. A kasta selská udržela se až do konce století devatenáctého. Když takto Ondřej pocítoval svou osamocenost uprostřed dědiny, tím méně vyhledával společnost mezi sedláky. V létě pracoval, v zimě čítával. Slyšel o chalupníkovi kobylském Duhanském, že má mnoho knih a odvážil se k němu v neděli odpoledne. Přinesl si od něho vypůjčené Františka Palackého Dějiny národu českého a v těch ležel celou zimu. Duhanský měl pravdu, když mu povídal: „To čtete, člověče, to se vám otevřú oči.“ Potom si řekl, že je hanba mít u sebe cizí knihu tak dlouho, a když jel do Brna na trh, koupil si svého Palackého. Tuto knihu pokládal za klenot, který mu byl po Polušce a a chlapčkově – bylo mu Cyril (předtím Jan) – nejdražší. Dějepis se Ondřejovi nejlíp líbil ze všeho. Co kde mohl zvědět dějepisného o nejbližším okolí, to hltal. Když se dostal do Brumovic učitel Kalina, ten mu šel na ruku, neboť se také pídil po dějinách kraje, ve kterém žil. Bohužel o nejnovějších věcech bylo málo knih; jen o císaři Josefovi II. našel Kment knihu u evangelíka Leksy a ta mu otevřela zase nový svět.

Tenkrát právě byl Ondřej Kment zánovním sedlákem v Brumovicích, když se obeznámil se studenty. A že se za nimi táhl, nebylo náhodou.

O prázdninách roku 1880 v kterousi neděli srpnovou, když už bylo po žních, Ondřej Kment počkal si u hřbitova na studenta Vávru. Bylo po nedělní mši, Vávra si ještě něco povídal u kostelních dveří s učitelem. „Pane Vávro, chodíváte zasej do Klobúk? Nevzal byste mě nektorej deň s sebu?”

Já myslím, že mezi vama něco kludnýho člověk pochytl. Několik věcí mě tuze klačí.“ (Ukázal si na čelo.)

„Proč ne? Příští zkouška divadelní bude v sobotu. Včera jsme také byli pohromadě. Když vás to mezi takovou nevázanou cháskou těší, proč ne, pane Kmente. A já budu mít aspoň společníka, když v noci jdu domů.“

„Však na to se aji já těším, tu cestu klobúckú mám rád, jakobych po ní byl chodil za nevěstů. Enom, je-li pak v Klobúčích ten – víte s tím uherským mínem. Teho já, pane, rád poslouchám, že je z Vídně. Co on toho ví!“

Příští sobotu po poledni šli do Klobouk tři, neboť k Vávrovi a Kmentovi přidal se technik Lžičar, jenž zatím přijel k mamince z Vídně a měl radost, že si zajde zas jednou do veselé společnosti studentské. Jako myslivci říkali „poslední leč“ volné zábavě, která po divadelní zkoušce pokaždé následovala. Bývalo to buď na kuželkách „U České koruny“ za městem nebo „U Vystavělu“ v městě, kde měli útulnou extra světnici pro místní honoraci.

Šťěstí Kmentovi přálo. Těšil se na „toho s uherským jménem“ a Tomáš Masaryk opravdu mezi studenty přišel. Zpívalo se, žertovalo, debatovalo, a společnost se rozcházela, když měšťané kloboučtí dávno už spali a měsíc už dávno přešel polovici své noční dráhy. Kment mezi studenty mlčel, jen poslouchal. Slovíčko mu neušlo. Na zpáteční cestě však sypal studentům otázku za otázkou, aby se přesvědčil, zdali dobře rozuměl, co se povídalo o říšské radě ve Vídni, o vstoupení českých poslanců do říšské rady a o nové dráze politické našeho národa. Ale byl velice smutný, až sklíčený.

Kmenta začaly tyto věci bavit od r. 1876, co ponejprv docela náhodou se trefil do studentské společnosti v Kloboukách. Tenkrát byl přítomen, když na Balkáně povstali Srbové a Bulhaři proti Turkům a když studenti hořeli dychtivostí, vysvobodí-li vševládné, veliké slovanské Rusko své pobratimce ze jha sveřepých Asiatů. Tenkrát přišel mezi

EDIČNÍ POZNÁMKA

Ačkoli v Lidových novinách bylo nejdříve otištěno osm pokračování (*Nový učitel, Tajemství Jiřího Daneše, Láska Jiřího Daneše, Málka pátrá po tajemství, Umírající Vávra vzpomíná, S tajemstvím do hrobu, Kořeny Jana Vávry, Konec Jiřího Daneše*) a teprve po nich další tři fragmenty z kapitoly *Ondřej Kment* (*Ondřej a Poluška, Ondřej Kment, Kment mudruje o politice*), z časových údajů uvedených v textech, jakož i z poznámek autora ke třetímu dílu, nalezených v archivu, plyne uspořádání, které je opačné tomu, jak byly série osmidílná a série třídílná otištěny v novinách, takže zde nejprve uvádíme dvě kapitoly z výboru *Ondřej Kment a jiné povídky* (Brána 1947), za ně řadíme osm ukázek z Lidových novin roku 1936. Textová předloha byla nově zredigována a její pravopis přizpůsoben soudobé podobě. Pro návaznost, která je jinak zřejmá, jsme postavě Jiřího Daneše, pojmenované takto v Lidových novinách nám z neznámých důvodů, vrátili příjmení, pod nímž vystupuje v díle druhém.

M. H.

OBSAH

Ondřej Kment	7
Vavřinec Zkúmal	31
Nový učitel	51
Tajemství Jiřího Beneše	57
Láska Jiřího Beneše	63
Málka pátrá po tajemství	71
Umírající Vávra vzpomíná	77
S tajemstvím do hrobu	83
Kořeny Jana Vávry	89
Konec Jiřího Beneše	95
<i>Doslov</i>	<i>101</i>
<i>Ediční poznámka</i>	<i>109</i>

JAN HERBEN
DO TŘETÍHO A ČTVRTÉHO POKOLENÍ
DÍL III.

K vydání připravil, doslovem, ediční poznámkou
a redakční péčí opatřil MICHAL HUVAR
Vysvětlivky sestavili JAROMÍR BĚLIČ a JIŘÍ SKALIČKA
Obálku navrhl a knihu graficky upravil RICHARD PROCHÁZKA
Sazbu provedli PAVLA a RICHARD PROCHÁZKOVÍ
Text podle předlohy přepsali PAVLA PROCHÁZKOVÁ
a MICHAL HUVAR
Vydalo nakladatelství CARPE DIEM
jako svou 153. publikaci
v Brumovicích roku 2011

Vydání druhé

www.carpe.cz

Knihy, CD, DVD a e-knihy si můžete objednat na adrese:
Carpe diem, 691 11 Brumovice 175
tel.: 737 444 221
e.mail: carpe@carpe.cz

ISBN 978-80-87195-54-3